
УДК 330.101+378

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КОЛОТ Анатолій Михайлович, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

У період невизначеності, коли минуле себе вже вичерпало, а майбутнє нової економіки і світу, що глобалізується, залишається нечітким і непередбачуваним, як ніколи зростає роль фундаментальної науки, здатної продукувати новітні знання, пояснювати природу економічних явищ і процесів, які важко зрозуміти, керуючись логікою традиційного мислення. Це повною мірою стосується і пояснення, *нового прочитання* якщо не всіх, то більшості економічних процесів і явищ.

Реальність є такою, що на шляху нового прочитання, про яке йшлося раніше, зустрічається чимало перешкод, через які економічним наукам украй складно працювати на випередження, змінюватися самим і змінювати навколишній світ з урахуванням нових викликів. Неупереджений аналіз свідчить, що подолання кризи, в якій перебуває економічна наука (припускаємо, що не тільки вона), неможливе без зміни формату, збагачення методології досліджень, наповнення її інструментарієм *міждисциплінарного характеру*. Справді, методологічний арсенал, з яким наукові школи, що функціонують у царині економічних наук, увійшли в ХХІ століття, потребує оновлення, доповнення здобутками суміжних наукових шкіл — соціологічних, філософських, політологічних тощо.

Явища і процеси, що перебувають за кадром міждисциплінарності, є достатньо складними, багатоплановими і різновекторними, а тому проблематично дати вичерпну характеристику цього феномена в одному, хоча й широкому форматі.

Для комплексної характеристики категорії міждисциплінарності її треба розглядати як мінімум з дев'яти позицій.

1. *Міждисциплінарність* — взаємопроникнення, взаємозбагачення підходів і методів різних наук (дисциплін)¹.

2. *Міждисциплінарність* — це можливість виявити, розпізнати, сприйняти те, що було прихованим у надрах окремо взятої науки за умови використання методів та інструментарію інших наук.

3. *Міждисциплінарність* у наукових дослідженнях економічного спрямування означає, з *одного боку*, перенесення соціально-економічних, управлінських методів, інструментарію за межі вивчення власне економіки, а з *другого* — взаємодію економістів з іншими науковцями, запозичення їхнього методичного і прикладного інструментарію.

©Колот, А.М., 2014

¹ Далі для стислості тексту під науками будемо розуміти як галузі економічної науки, так і навчальні економічні дисципліни, що викладаються в університеті.

4. *Міждисциплінарність* — це розширення міждисциплінарних зв'язків як протиотрути надмірному звуженню предмета, сфери наукових досліджень, проблематики економічних дисциплін.

5. *Міждисциплінарність* — це запозичення взаємопов'язаними науками методів, інструментарію, результатів дослідження, використання їхніх теоретичних схем, моделей, категорій, понять.

6. *Міждисциплінарність* — це намагання подолати експансію так званого *економічного імперіалізму* у більшість галузей економічної науки. Йдеться про невиправдане засилля в економічних науках методологічних засад і теоретичного інструментарію неокласики і мейнстриму і намагання збагатити економічні науки здобутками інших сучасних економічних, соціологічних, філософських теорій.

7. *Міждисциплінарність* — це не лише запозичення методів, інструментарію різних наук, а й інтеграція останніх у сенсі конструювання міждисциплінарних об'єктів, предметів, опрацювання яких дозволяє отримати нове наукове знання.

8. *Міждисциплінарність* — це науково-педагогічна новація, що породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що є недоступним у межах окремо взятої науки з її специфічним, вузькоорієнтованим об'єктом, предметом і методами дослідження.

9. *Міждисциплінарність* — у широкому, функціональному її розумінні — це синергія різних наук, що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання².

На практиці міждисциплінарний підхід може реалізовуватися за двома основними форматами, сценаріями або підходами.

За першого формату — найбільш поширеного, міждисциплінарність, образно кажучи, наводить мости між різними науками, неформально об'єднує їх, не порушуючи їх окремішності, унікальності, своєрідності.

Тут плюралізм, диференціація наук зберігаються, можуть навіть зростати, а міждисциплінарність надбудовується, пов'язує, об'єднує в методологічному та інструментальному вимірах.

За другого формату міждисциплінарність постає як реальний інструмент об'єднання наук, появи інтегрованих продуктів, проектів, міждисциплінарних об'єктів дослідження, подальше опанування яких є принципово важливим і для науки, і для освіти.

Міждисциплінарність не являє собою феномен лише економічних наук та економічної освіти. Цей феномен стосується всіх галузей знань. Водночас наголошуємо на тому, що саме для економічної науки та освіти інститут міждисциплінарності особливо актуальний. Це обумовлено тим, що головним об'єктом наших досліджень є економічно активна людина, її економічна діяльність і ті відносини, що супроводжують цю діяльність.

Економічно активна людина має як мінімум чотири іпостасі — біологічну, трудову, соціальну і духовну.

До того ж цей основний об'єкт дослідження, основний ресурс і носій економічних інтересів живе одночасно у трьох площинах:

- у світі природи;
- у світі техніки і технологій;
- у світі людей (соціумі).

За такого складного переплетіння економічні дослідження і продукування нових економічних знань можливі лише на засадах міждисциплінарності.

Наступне, на чому маємо зосередитися, — *це усвідомлення нових завдань у царині міждисциплінарності та зрозуміння причин, обставин, трендів, які актуалізують міждисциплінарний підхід.*

---

² Слід наголосити на тому, що йдеться не про механічне запозичення, а про інтеграцію, конструювання нових парадигм, появу нових міждисциплінарних об'єктів і предметів дослідження.

Украї важливо переконатися, що завдання, які постають перед нами у сфері міждисциплінарності, далеко не ті, що були кілька років тому. Клубок завдань наростає, таких клубків стає все більше. Чому це так? Що є каталізатором, першопричинами? Чому все частіше виникає думка, що майбутнє наукових досліджень і економічної освіти за міждисциплінарністю?

Перша причина — це небувале ускладнення економічних, соціальних, управлінських систем і відповідних інститутів. Опанувати механізми функціонування та розвитку цих систем стає дедалі важче, а то й неможливо без використання підходів і методів різних наук. Характерною ознакою нової економіки, що формується, є інтенсифікація та посилення взаємозв'язків усіх економічних і суспільних процесів, відтворення і поява все нових, більш складних проблем, що потребують системного, міждисциплінарного підходу до їх вирішення.

Друга причина — зростаюча мобільність, швидкоплинність, швидкозмінюваність усього, що оточує людину і створені нею інститути. Ті зміни, які (ще у другій половині ХХ ст.) відбувалися протягом 15-20 років, нині стають реальністю вже за 4-5 років. За таких умов мононаука, монодисципліна самотужки апіорі не може виконати своєї традиційної місії та забезпечити стійке прирощення нових знань.

Третя причина — поглиблення спеціалізації наук як наслідок тенденцій у поділі та кооперуванні наукової праці, що були започатковані на початку минулого століття. Сама тенденція спеціалізації, поглиблення поділу наукової праці представників різних наукових шкіл не слід вважати негативним явищем. Але залишається відкритим питання: як забезпечити цілісність, системність сприйняття світу економіки, сучасного суспільного устрою за умов автономізації наукових шкіл і напрямів освітньої діяльності.

А тепер деталізуємо означене вище. Розпочнемо з останньої причини, що актуалізує міждисциплінарність.

Ще півтора століття тому для вчених-економістів, що переймалися переважно економічною теорією, проблеми міждисциплінарності внаслідок спеціалізації наукової думки не поставало, навіть домінувало прагнення дистанціюватися від інших наук, закріпити свою нішу, утвердити самостійність. Після того як класична економічна теорія закріпила за собою предмет, специфічний метод дослідження, утвердилася як базова економічна дисципліна розпочався новий етап — професіоналізації економічних досліджень, а принцип «один предмет — один метод» став відходити в минуле.

Мірою поглиблення поділу праці в економічних дослідженнях та освітній діяльності, переважання вузькоспрямованих предметів і об'єктів вивчення прискорюється процес оформлення спеціалізованих дисциплін зі своїми програмами, підручниками, науковими виданнями, науково-педагогічними школами. Кожна така школа формує власне бачення економіки та суспільства, власну термінологію, власні наукові, теоретичні конструкції тощо.

На певному етапі вузьке, спеціалізоване спрямування як у сфері наукових досліджень, так і в освітній діяльності мало позитивні результати: з'являлися нові гіпотези, поглиблювалися знання стосовно деталізованих явищ і процесів та механізмів їх функціонування; розширювався портфель аналітичних матеріалів; конкретизувався інструментарій дослідження. Усе це сприяло розв'язанню конкретних економічних проблем. Втім історична реальність, практика сьогодення переконують нас у тому, що завжди існує межа поглибленню поділу праці, «червона лінія», за яку не можна переходити, а особливо це стосується сфери науки та освіти.

Як вітчизняна, так і світова практика переконують у тому, що поглиблення поділу праці на базі наукових досліджень та освітньої діяльності має не лише позитивні результати, а й потенційні та реальні негативні наслідки. Складовою останніх є численні кордони між дисциплінами, фрагментація знань, обмеженість професійного кругозору науковців, зниження здатності сприймати економіку і суспільство у системному, цивілізаційному вимірах. Подолати такі небажані прояви можна саме *за умови задіяння потенціалу міждисциплінарності*.

Головне раціональне зерно міждисциплінарного підходу за умов зростаючої спеціалізації у сфері наукових досліджень — *збагачення суміжних наук на основі запозичення методологічного інструментарію, об'єднання зусиль* для пояснення природи нових явищ і процесів та з'ясування тенденцій суспільного і, зокрема, економічного розвитку. Саме міждисциплінарний підхід сприяє задіянню методологічного інструментарію споріднених галузей науки і прирощення на цій основі наукового знання.

Принципово важливо, що міждисциплінарна практика наукових досліджень передбачає використання *потенціалу наявних концепцій, теорій, доктрин*, сформованих зусиллями науковців різних галузей знань. Синтез різних теоретичних конструкцій має сприяти пошуку істини, здобуттю нового теоретичного знання, подоланню суперечностей, які в координатах надмірної спеціалізації виявляються нерозв'язаними.

За масштабного, усвідомленого використання міждисциплінарного інструментарію створюються реальні передумови для взаємного посилення економічних та інших факторів розвитку, з'являється можливість по-новому інтерпретувати способи розв'язання старих проблем, виявити незадіяні джерела економічного розвитку, з одного боку, і недовикористані ресурси позаекономічного розвитку — з другого.

Важливо усвідомити, що міждисциплінарний підхід не поглинає і не посягає на метод кожної з наук, а створює передумови для більш рельєфного, ширшого погляду на конкретний предмет (об'єкт) дослідження, прирощує наукове знання як засіб вирішення поставлених завдань із вищою результативністю.

Отже, міждисциплінарна практика розкриває нові перспективи для своєчасної й адекватної відповіді на актуальні економічні, управлінські, соціальні запити, для якнайповнішого використання потенціалу неекономічних методів вивчення економіки та економічних методів вивчення не-економіки, для досягнення синергетичного ефекту від міждисциплінарних взаємодій.

Однією з ключових причин, що актуалізують проблематику міждисциплінарності, як зазначалося вище, є *ускладнення економічно-соціальних проблем і необхідність радикального оновлення методологічного інструментарію економічних досліджень*.

Акцентуємо увагу на тому, що таке оновлення пов'язане перш за все з *розбудовою нової економіки*, для якої характерні інші структура та ієрархія факторів. Якщо в традиційній системі господарювання основними рушійними факторами розвитку є переважно матеріально-енергетичні, то в новій економіці на передньому плані перебувають нематеріальні активи. Це означає, що об'єкти наукових досліджень у дотеперішній і новій економіці докорінно різняться.

Звернімо увагу на таку принципову обставину. В економіці традиційного типу людина, так би мовити, перебуває біля техніки, обслуговує її. В новій економіці, що інтенсивно розвивається, людина і техніка міняються місцями, тобто вже техніка обслуговує людину, а нерідко й взагалі виштовхує її з технологічного процесу. Водночас неабиякого значення набувають знання, інші нематеріальні активи, відтворення яких (виробництво, функціонування і реалізація) здійснюються за іншими закономірностями.

Змушені констатувати, що в наукових дослідженнях соціально-економічного спрямування чимраз частіше людину розглядають якимось однобоко, надто спрощено, ігноруючи її внутрішню цілісність, особливе світобачення, морально-духовні цінності, мотиви, здібності до творчої, продуктивної діяльності. Тож настав час вийти за межі заскорузливих парадигмальних схем, механістично-предметного, пофакторного сприйняття людини, яка є водночас і головним фактором, і стратегічним ресурсом, і метою суспільного розвитку.

Особлива значущість міждисциплінарного підходу і проведення на його основі комплексних наукових досліджень стає зрозумілою з огляду на низку закономірностей і тенденцій розвитку нової економіки, які не можна опанувати, керуючись традиційним методологічним інструментарієм. У новій економіці, яка інтенсивно формується, багато складників міняються місцями, ролями, значенням в економічному і суспільному житті або ж

потребують іншої оцінки, іншого сприйняття³. Ефективність праці, роль економічних і позаекономічних факторів, продуктивність інтелектуальної праці та багато іншого тепер слід оцінювати за іншою логікою, з іншим методологічним інструментарієм.

Вище вже зазначалося, що однією з причин актуалізації міждисциплінарного підходу є *зростаюча мобільність, швидкоплинність, швидкозмінюваність усього, що оточує економічно активну людину і створені нею інститути*.

У розвиток цієї тези звернімо увагу на багатовекторні, надскладні зміни у структурі та ієрархії факторів виробництва, у життєвих циклах техніки, технології, інновацій, товарів і послуг, які суттєво впливають на зміст (до того ж неоднозначно, суперечливо), характер праці, форми і масштаби зайнятості, структуру мотивацій, усю систему відносин у сфері праці.

Під впливом таких змін і низки інших об'єктивних чинників відбуваються суттєві зрушення у співвідношенні еталонів технічного, економічного, біологічного й соціального часу.

Наведемо характерний приклад. За всю історію людства саме в середині ХХ ст. настав період, коли звична тривалість заміни поколінь (у середньому 25 років від народження матері до народження дитини), спочатку зрівнялася з періодом заміни домінантних технологій, а вже у 1970—1990-х роках заміна домінантних технологій відбувалася кожні 5—10 років, з подальшим стисненням періоду заміни до 2—4 років наприкінці століття.

Комплекс чинників внутрішнього і зовнішнього походження, серед яких — кардинальні зміни у структурі та ієрархії рушійних сил розвитку економіки, нестійкість соціально-економічного розвитку, перманентні кризові явища, збільшення асиметрій у розвитку економіки і суспільства, потреба надати суспільному розвитку стійкої динаміки — актуалізують розвиток економічної науки.

Суспільство потребує нових економічних знань, інноваційних програм, проектів, рішень із глибоким науковим опрацюванням. За останні роки різко підвищився інтерес до знань, проектів, пропозицій, які продукує економічна наука. Не важко переконатися в тому, що стає більше людей (особливо молодого і середнього віку), які щиро бажають пізнати природу і механізми функціонування господарських систем, збагнути економічну таємницю, одержати наукове тлумачення фактів економічної дійсності.

Наведені аргументи, здавалося б, мали перекопати як економістів, так й інших науковців у значимості і перспективності міждисциплінарного підходу. Втім змушені констатувати, що масштаби та ефективність міждисциплінарної практики як у науці, так і в освітній діяльності залишаються далекими від бажаних. Мізерними є практичні заходи з розвитку міждисциплінарності за всіма її напрямками. Не спостерігається плідного діалогу між представниками споріднених наукових шкіл щодо запозичення методологічного інструментарію, бракує об'єднання зусиль у розв'язанні прикладних завдань.

Серйозні бар'єри на шляху утвердження продуктивних міждисциплінарних взаємодій існують у середовищі власне наукового і освітянського співтовариств. Останнє демонструє, з одного боку, недооцінку потенціалу міждисциплінарного збагачення, а з другого — перебільшення значущості методологічного інструментарію тієї чи тієї галузі науки.

Стереотипи минулого, несформованість сучасного економічного мислення обумовлюють стан, коли чимало представників наукової спільноти і на початку ХХІ століття все ще дотримуються думки Й. Шумпетера, який свого часу писав, що тісне співробітництво представників спеціалізованих напрямів наукових досліджень не матиме «чистого» зиску, натомість «перехресне запилення» різних наук може призвести до «перехресної стерилізації».

---

³ Див.: Колот А. Розвиток науки про працю і соціально-трудова відносини та її роль у переформатизації та формуванні сучасного економічного мислення / А. Колот // Україна: аспекти праці. — 2012. — № 6. — С. 3—10.

Реалії ж сьогодення є такими, що «масова стерилізація» в науці не в останню чергу є наслідком саме недостатнього використання потенціалу міждисциплінарного підходу.

Для того щоб черговий раз не латати дірки, не імітувати модернізацію чи активізацію, а усвідомлено розробляти реалістичну соціально-економічну політику, конче треба знати природу глибоких процесів, тренди нової економіки, розуміти, що залишається за кадром і що перешкоджає стійкій динаміці розвитку. Саме це змушує нас шукати нового наукового знання у царині соціально-економічного розвитку. Час простих рішень минув. Пора позбутися наслідків і недалекого минулого, і навіть сьогодення, коли компілювання, антиномізація, еклектика заповнили більшість економічних видань.

Припускаємо, що, задіявши потенціал міждисциплінарного підходу, наукове товариство очистить публікації від повторів, позбудеться школярства, однобокого, спрощеного погляду на складні процеси суспільного життя, упорядкує теоретичні конструкції, що пояснюють закономірності розвитку світу економіки та пропонують заходи, спрямовані на забезпечення стійкої економічної і соціальної динаміки.

Деякі підсумки та узагальнення

1. Економічні науки зможуть працювати на випередження, ідентифікувати сучасні тенденції і тренди розвитку та повноцінно виконувати свою місію лише за умови оновлення методологічних засад наукових досліджень. Складовою такого оновлення є опанування сучасної методології досліджень, що вимагає якнайповнішого використання *потенціалу міждисциплінарного підходу*.

2. В умовах формування нової економіки наявні вузькопредметні, вузькодисциплінарні розмежування економічної проблематики стають контрпродуктивними.

Міждисциплінарність у найширшому її розумінні — це тренд, проблема і завдання глобального характеру. Актуалізує цю проблему комплекс обставин, причин, які є багатоплановими, різновекторними і суперечливими.

3. Сучасні явища і процеси, що відбуваються на ниві економічного розвитку, як ніколи раніше потребують філософського, соціокультурного, соціодуховного, позаекономічного осмислення. Водночас соціальні, філософські і політичні проблеми потребують організаційно-економічного, соціально-трудоого оцінювання, виміру та інтерпретації.

4. Останні дослідження та реалії сьогодення доводять, що складовою методологічного, міждисциплінарного оновлення економічної науки *має стати конструктивний синтез теоретичних досліджень у цій царині*.

За попередні роки ми навчилися у процесі теоретичного аналізу поділяти проблеми соціально-економічного розвитку на окремі частини, і це було на певному етапі здобутком, працювало на поглиблення наукових досліджень.

Вважаємо, що нині як головне постає завдання іншого порядку — зібрати окремі складники в єдине ціле, сформувати засади узагальнювальної, нової економічної теорії, а на її основі вибудувати комплекс фундаментальних функціональних наук (дисциплін). Це не заперечує необхідності проведення спеціальних, односпрямованих досліджень соціально-економічної тематики.

Водночас завжди слід пам'ятати про наявність «червоної лінії», за яку не бажано переступати. Маємо не забувати, що *надмірна спеціалізація, розпорошення теоретико-прикладної тематики має кілька вад*. Перш за все таке розпорошення унеможливує цілісне осмислення економічних процесів за їх постійного ускладнення. З'являються провали на стику наукових досліджень, які випадають з поля зору наукових шкіл та окремих дослідників. Водночас та сама проблематика розглядається у складі різних надмірно диференційованих за предметом досліджень.

Зворотним боком цього є дублювання наукових досліджень, розмивання предмета наукового пошуку. Нові грані не тільки теоретичного, а й суто прикладного характеру відкриваємо для себе, коли окремі інститути, наприклад, ринок праці, соціальний діалог, корпоративну культуру, соціальну відповідальність тощо будемо розглядати не як ізольовані

автономії, а як явища і процеси, що взаємопов'язані, взаємодіють, здатні взаємозбагачуватися і породжувати синергетичний ефект.

Свідченням надмірного розпорошення наукових шкіл, наукових економічних досліджень, зворотною стороною медалі є наявність у навчальних планах підготовки економістів і менеджерів численних карликових дисциплін, які могли б бути окремими темами або ж модулями однієї з потужних, фундаментальних дисциплін.

5. Проблема конструктивного синтезу постала не лише перед вітчизняною економічною наукою. Це проблема має загальносвітові коріння. «Ми стоїмо, — пише О. Тоффлер, — на порозі повернення ... до великомасштабного мислення, до узагальнювальної теорії, до поєднання окремих частин в єдине ціле... Прагнення розглядати висмикнуті з загального контексту окремі кількісні деталі під час дедалі точніших досліджень ... призводить до того, що ми дізнаємося все більше і більше про все менше і менше»⁴.

Вважаємо за потрібне ще раз наголосити на тому, що конструктивний синтез теоретичних досліджень передбачає не просто міждисциплінарну кооперацію, а взаємозбагачення на методологічному рівні, формування системного, цілісного бачення економіки, проблем і суперечностей її розвитку.

6. Одним із основних завдань економічних наукових шкіл має стати синтез наукових досліджень, який передбачає взаємопроникнення і взаємозбагачення методологічних принципів, подолання неприйнятної методології економічного детермінізму, яка й далі посідає провідні позиції.

Інтереси з'ясування природи нових явищ, тенденцій і напрямів економічного розвитку потребують симбіозу економічних, соціологічних, філософських підходів до вирішення нагальних проблем, їх імплементації в практику наукових досліджень.

7. Міждисциплінарність — це одна з яскраво виражених прикмет сьогодення, за якою — майбутнє наукових досліджень і розвитку вищої освіти.

Доведено, що в умовах формування нової економіки наявні вузькопредметні, вузькодисциплінарні розмежування економічної проблематики стають контрпродуктивними. Виокремлено причини, які актуалізують розвиток міждисциплінарності. Обґрунтовано, що одним із основних завдань економічних наукових шкіл має стати синтез досліджень, який передбачає взаємопроникнення і взаємозбагачення методологічних принципів різних наук, подолання неприйнятної методології економічного детермінізму.

Ключові слова. Міждисциплінарний підхід, формати міждисциплінарності, причини та потенціал розвитку міждисциплінарності, синтез наукових досліджень, економічна освіта та наука.

Доказано, что в условиях формирования новой экономики имеющиеся узкопредметные, узкодисциплинарные разграничения экономической проблематики становятся контрпродуктивными. Выделены причины, актуализирующие развитие междисциплинарности. Обосновано, что одной из основных задач экономических научных школ должен стать синтез исследований, который предполагает взаимопроникновение и взаимообогащение методологических принципов различных наук, преодоление неприемлемой методологии экономического детерминизма.

Ключевые слова. Междисциплинарный подход, форматы междисциплинарности, причины и потенциал развития междисциплинарности, синтез научных исследований, экономическое образование и наука.

⁴ Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. — М., 2004. — С. 223–224.

The conditions of formation of new economy available narrow-subject, narrow-discipline differentiations of an economic perspective become counterproductive. The reasons staticizing development of interdisciplinarity are allocated. It is proved that synthesis of researches which assumes interpenetration and mutual enrichment of the methodological principles of various sciences, overcoming of unacceptable methodology of an economic determinism has to become one of the main objectives of economic schools of sciences.

Keywords. Interdisciplinary approach, formats of interdisciplinarity, causes and potential of interdisciplinarity, synthesis of research, education and economic science.

Надійшла до редколегії 20.04.2014 р.